

Kohtulahendite kogumik

KOHTUJURISTI ETTEPANEK
HENRIK SAUGMANDSGAARD ØE
esitatud 22. aprillil 2021¹

Kohtuasi C-824/19

**TC,
UB**

versus

**Komisja za zashtita ot diskriminatsia,
VA,**

**menetluses osales:
Varhovna administrativna prokuratura**

(eelotsusetaotlus, mille on esitanud Varhoven administrativen sad (Bulgaaria kõrgeim halduskohus))

Eelotsusetaotlus – Võrdne kohtlemine töö saamisel ja kutsealale pääsemisel – Puude alusel diskrimineerimine – Direktiiv 2000/78/EÜ – Pimedate tegutsemise kutselise rahvakohtunikuna kriminaalmenetluses – Artikli 4 lõige 1 – Oluline ja määrav kutsenõue rahvakohtunikuna tegutsemiseks – Kriminaalmenetluse normid – Artikkel 5 – Mõistlikud abinõud – Euroopa Liidu põhiõiguste harta – Artikkel 47 – Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele – Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni puuetega inimeste õiguste konventsioon – Artikkel 13 – Juurdepääs õigusemõistmisele

I. Sissejuhatus

1. Käesolevas kohtuasjas käsitletakse töötamisega seotud diskrimineerimist puude alusel. See puudutab pimedate tegutsemist rahvakohtunikuna – mis antud juhul toimus tasu eest ja seega kutsetegevusena – kriminaalasja kohtumenetluses.

2. Euroopa Kohtul palutakse tõlgendada puude alusel diskrimineerimist keelavat direktiivi 2000/78/EÜ² lähtuvalt Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni 13. detsembri 2006. aasta puuetega inimeste õiguste konventsioonist³ (edaspidi „ÜRO konventsioon“) ning hinnata, kas pimedatel tasu eest kriminaalasja kohtumenetluses rahvakohtunikuna osalemise täielik välistamine saab olla selle direktiivi artikli 4 lõike 1 alusel põhjendatud. Eelkõige soovib eelotsusetaotluse esitanud kohus teada, kas nägemine kujutab endast olulist ja määravat kutsenõuet selle sätte tähenduses.

¹ Algkeel: prantsuse.

² Nõukogu 27. novembri 2000. aasta direktiiv, millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel (EÜT 2000, L 303, lk 16; ELT eriväljaanne 05/04, lk 79).

³ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni puuetega inimeste õiguste konventsioon, mis kiideti Euroopa Ühenduste poolt heaks nõukogu 26. novembri 2009. aasta otsusega 2010/48/EÜ (ELT 2010, L 23, lk 35).

3. Eelotsusetaotlus esitati TC ja UB – kes on vastavalt ühe kohtu esimees ja kriminaalkolleegiumi kohtunik – ning Komisja za zashtita ot diskriminatsia (diskrimineerimiskaitse komisjon, Bulgaaria) ja eelnimetatud kolleegiumi pimeda rahvakohtuniku VA vahelises vaidluses. TC ja UB vaidlustavad diskrimineerimiskaitse komisjoni otsuse, millega neid trahviti VA puude alusel diskrimineerimise eest, kuna nad ei võimaldanud tal kohtukoosseisus osaleda.

4. Selles kohtuasjas tuleb Euroopa Kohtul leida tasakaal, asetades ühele kaalukaasile riigi kui tööandja kohustuse võtta asjakohased meetmed puuetega inimeste töökeskkonda integreerimiseks, konkreetsel juhul selleks, et nad saaksid tasu eest tegutseda kriminaalasjades rahvakohtunikuna, ning teisele liikmesriigi kriminaalmenetluse normid, mille eesmärk on tagada õiglane kohtulik arutamine.

5. Teen oma analüüsi tulemusel Euroopa Kohtule ettepaneku otsustada, et kui tegemist on tasustatava tegevusega, peavad liikmesriigid võimaluste piires tõlgendama oma kriminaalmenetluse norme nii, et pimedatel oleks kriminaalasjades võimalik rahvakohtunikuna osaleda. Konkreetselt sellise isiku puhul nagu põhikohtuasjas, kes vastab sellistes kohtuasjades rahvakohtnikuks olemiseks liikmesriigi õiguses sätestatud kriteeriumidele ning kellel on võimaldatud rahvakohtunikuna töötada, kutsun Euroopa Kohut üles otsustama, et sellistes kohtuasjades tema osalemise täielik välistamine hinnangu alusel, et ta ei ole oma puude tõttu eeldatavasti võimeline rahvakohtuniku ülesandeid täitma, on ebaproportsionaalne ja käsitatav diskrimineerimisena, mis on vastuolus direktiiviga 2000/78, tõlgendatuna lähtuvalt ÜRO konventsioonist.

II. Õiguslik raamistik

A. Rahvusvaheline õigus

6. ÜRO konventsiooni artikli 5 lõike 2 kohaselt on keelatud igasugune diskrimineerimine puude alusel, eelkõige seoses töötamisega, vastavalt selle konventsiooni artiklile 27, ning seal on ette nähtud, et osalisriigid peavad ette nägema põhjendatud ümberkorralduste tegemise võrdsuse edendamiseks ja diskrimineerimise kõrvaldamiseks.

7. Konventsiooni artikli 13 „Juurdepääs õigusemõistmisele“ lõikes 1 on sätestatud:

„Osalisriigid tagavad puuetega inimestele teistega võrdsetel alustel juurdepääsu õigusemõistmisele, võimaldades ka menetluslikke või vanusele vastavaid ümberkorraldusi, et hõlbustada nende otsest ja kaudset osalemist muu hulgas ka tunnistajatena kõigis kohtumenetlustes, kaasa arvatud juurdluses ja muudes ettevalmistavates etappides.“

B. Liidu õigus

8. Direktiivi 2000/78 põhjendustes 17, 20 ja 23 on märgitud:

„(17) Käesoleva direktiiviga ei nõuta sellise isiku palkamist, ametialast edutamist, tööl hoidmist või koolitust, kes ei ole pädev, võimeline või valmis täitma asjaomase töökohaga seotud olulisi ülesandeid või läbima vastavat koolitust, aga see ei piira kohustust võtta mõistlikke abinõusid puuetega inimeste arvessevõtmiseks.“

[...]

- (20) Tuleks sätestada asjakohased tõhusad ja konkreetsed meetmed, et kohandada puuetega inimeste vajadustele töökohad, näiteks tööruumid ja sisseseade, tööaja pikkus ja korraldus, ülesannete jaotus ning ette näha koolitusvõimalused või integreerimisvahendid.

[...]

- (23) Väga piiratud asjaoludel võib erinev kohtlemine olla õigustatud siis, kui usutunnistuse või veendumuste, puude, vanuse või seksuaalse sättumusega seotud omadus kujutab endast olulist ja määravat kutsenõuet ja kui eesmärk on põhjendatud ning nõue sellega proportsionaalne. Nimetatud asjaolud tuleks lisada teabele, mille liikmesriigid edastavad komisjonile.“

9. Direktiivi artiklis 2 „Diskrimineerimise mõiste“ on sätestatud:

„1. Käesoleva direktiivi kohaldamisel tähendab „võrdse kohtlemise põhimõte“, et ei esine otsest ega kaudset diskrimineerimist ühelgi artiklis 1 nimetatud põhjusel.

2. Lõike 1 kohaldamisel:

- a) peetakse otseseks diskrimineerimiseks seda, kui ükskõik millisel artiklis 1 nimetatud põhjusel koheldakse ühte inimest halvemini, kui on koheldud, koheldakse või võidakse kohelda teist inimest samalaadses olukorras;

[...]

5. Käesolev direktiiv ei piira siseriikliku õigusega sätestatud meetmeid, mis demokraatlikus ühiskonnas on vajalikud avaliku julgeoleku ja korra tagamiseks, kuritegude ennetamiseks, tervise ning teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.“

10. Kõnealuse direktiivi artikli 3 „Reguleerimisala“ lõikes 1 on sätestatud:

„Ühendusele antud pädevuse piires kohaldatakse käesolevat direktiivi kõikide isikute suhtes nii avalikus kui ka erasektoris, sealhulgas avalik-õiguslike isikute suhtes, kui kõne all on:

- a) tööle saamise, füüsilisest isikust ettevõtjaks hakkamise või kutsealale pääsemise tingimused, sealhulgas valikukriteeriumid ja töölevõtu tingimused mis tahes tegevusvaldkonnas ja kõigil ametiastmetel, kaasa arvatud ametialane edutamine;

[...]

- c) töö saamise ja töö tingimused, kaasa arvatud töölt vabastamine ja töötasu;

[...].“

11. Sama direktiivi artikli 4 „Kutsenõuded“ lõikes 1 on sätestatud:

„Olenemata artikli 2 lõigetest 1 ja 2, võivad liikmesriigid ette näha, et erinevat kohtlemist ükskõik millise artiklis 1 nimetatud põhjusega seotud omaduse alusel ei peeta diskrimineerimiseks, kui see

omadus on teatud kutsetegevuse laadi või sellega liituvate tingimuste tõttu oluline ja määrav kutsenõue, tingimusel, et eesmärk on õigustatud ja nõue sellega proportsionaalne.“

12. Direktiivi 2000/78 artiklis 5 „Mõistlikud abinõud puuetega inimeste arvessevõtmiseks“ on sätestatud:

„Et tagada puuetega inimeste võrdse kohtlemise põhimõtte järgimine, nähakse ette mõistlikud abinõud. See tähendab seda, et tööandjad võtavad asjakohaseid, konkreetsel juhul vajalikke meetmeid, et võimaldada puuetega inimesel tööle pääseda, töös osaleda või edeneda või saada koolitust, kui sellised meetmed ei põhjusta tööandjale ebaproportsionaalselt suurt koormust. Kui asjaomase liikmesriigi invaliidsuspoliitika raames kohaldatavad meetmed on piisavalt heastavad, ei ole see koormus ebaproportsionaalselt suur.“

C. Bulgaaria õigus

13. Bulgaaria Vabariigi põhiseaduse (*DV* nr 56, 13.7.1991, muudetud, *DV* nr 12, 6.2.2007) artikli 6 lõikes 1 on sätestatud:

„(1) Kõik inimesed sünnivad võrdsetena oma väärikuselt ja õigustelt.“

14. Põhiseaduse artiklis 48 on sätestatud:

„(1) Kodanikel on õigus tööle. Riik loob tingimused selle õiguse teostamiseks.

(2) Riik tagab tingimused selleks, et füüsilise ja vaimse puudega isikud saaksid teostada õigust tööle [...]“

15. Diskrimineerimisvastase kaitse seaduse (*zakon za zashtita ot diskriminatsia*) (*DV* nr 86, 30.9.2003, muudetud, *DV* nr 26, 7.4.2015, edaspidi „diskrimineerimisvastane seadus“) artikli 4 lõike 1 kohaselt on keelatud igasugune otsene või kaudne diskrimineerimine eelkõige puude alusel.

16. Diskrimineerimisvastase seaduse artikli 7 lõike 1 punktis 2 on sätestatud:

„Diskrimineerimiseks ei loeta:

isiku erinevat kohtlemist mõne artikli 4 lõikes 1 osutatud põhjusega seotud tunnuse alusel, kui see tunnus on oluline ja määrav kutsenõue tulenevalt konkreetse töö või tegevuse iseloomust või selle töö [või tegevuse] teostamise tingimustest, kui sellel nõudel on õiguspärane eesmärk ja nõue ei lähe kaugemale kui selle eesmärgi saavutamiseks vajalik; [...]“

17. Kohtute seaduse (*zakon za sadebnata vlast*) (*DV* nr 64, 7.8.2007, muudetud, *DV* nr 29, 8.4.2019, edaspidi „kohtute seadus“) artiklis 66 on sätestatud, et seaduses ettenähtud juhtudel kuuluvad esimeses kohtuastmes asja läbivaatava kohtu koosseisu ka rahvakohtunikud (*sadebni zasedateli*), kellel on samasugused õigused ja kohustused nagu kohtunikel.

18. Kohtute seaduse artikli 67 lõikes 1 on sätestatud:

„Rahvakohtunikuks võib valida iga teovõimelise Bulgaaria kodaniku,

1. kes on vanuses 21–68 eluaastat;
2. kellel on kehtiv aadress omavalitsuses, mis jääb selle kohtu tööpiirkonda, kuhu ta kandideerib;
3. kes on omandanud vähemalt keskhariduse;
4. keda ei ole karistatud tahtlikult toime pandud süüteo eest, sealhulgas rehabiliteerimise korral;
5. kes ei põe vaimuhaigust.“

19. Kriminaalmenetluse seadustiku (nakazatelno-protsesualen kodeks) (*DV* nr 86, 28.10.2015, muudetud, *DV* nr 16, 22.2.2019, edaspidi „kriminaalmenetluse seadustik“) artikli 8 lõikes 1 on sätestatud:

„Käesolevas seadustikus sätestatud juhtudel ja tingimustel kuuluvad kohtu koosseisu rahvakohtunikud.“

20. Selle seadustiku artikli 13 lõikes 1 on sätestatud, et kohus, prokuratuur ja uurimisasutused peavad oma pädevuse piires võtma kõik meetmed objektiivse tõe tuvastamiseks, ning lõikes 2, et objektiivne tõde tuvastatakse kõnealuses seadustikus ette nähtud korras ja vahenditega.

21. Nimetatud seadustiku artikli 14 lõike 1 kohaselt lähtuvad kohus, prokuratuur ja uurimisasutused otsuste tegemisel oma siseveendumusest.

22. Sama seadustiku artikli 18 kohaselt lähtuvad kohus, prokuratuur ja uurimisasutused oma otsuste tegemisel tõenditest, mille nad on ise kogunud ja mida nad on isiklikult uurinud, kui kõnealuses õigusaktis ei ole sätestatud teisiti.

III. Põhikohtuasi, eelotsuse küsimused ja menetlus Euroopa Kohtus

23. VA-I on nägemise kaotusest tingituna püsivalt vähenenud töövõime. Ta õppis kõrgkoolis õigusteadust, sooritas edukalt kutseeksami ning töötas seejärel Pimedate Ühingu ja Euroopa Pimedate Liidus.

24. Sofia linnavolikogu poolt läbi viidud menetluse tulemusena valiti VA 2014. aastal Sofiyski gradski sadi (Sofia linnakohus, Bulgaaria) rahvakohtunikuks. Ta määrati Sofiyski rayoneni sadi (Sofia rajoonikohus, Bulgaaria) teenistusse ning loosi teel selle kohtu kriminaalkolleegiumi kuuendasse kotta, mille koosseisu kuulusid kohtunik UB ning veel kolm rahvakohtunikku.

25. märtsil 2015 andis ta selles kohtus rahvakohtuniku vande.

25. Umbes pooleteiseaastase ajavahemiku jooksul ehk 25. märtsist 2015 kuni 9. augustini 2016 ei osalenud VA ühelgi kriminaalasja kohtuistungil. 2015. aasta mais palus ta Sofiyski rayoneni sadi (Sofia rajoonikohus, Bulgaaria) esimehel ehk TC-I määrata end mõne teise kohtuniku juurde, ent ei saanud vastust.

26. VA pöördus 24. septembril 2015 diskrimineerimiskaitse komisjoni poole, väites, et teda on tema puude tõttu ebasoodsalt kohelnud kohtunik UB, kuivõrd viimane ei võimaldanud tal osaleda üheski kriminaalmenetluses, ning kohtu esimees TC, kes ei rahuldanud tema taotlust määrata ta teise kohtuniku juurde, et ta saaks teostada oma õigust töötada rahvakohtunikuna.

27. Diskrimineerimiskaitse komisjon leidis 6. märtsi 2017. aasta otsuses, olles ära kuulanud UB ja TC, et viimased diskrimineerisid VA-d puude alusel eelkõige diskrimineerimisvastase seaduse artikli 4 tähenduses, ning määras neile vastavalt 500 ja 250 Bulgaaria leevi (BGN) (ligikaudu 256 ja 128 eurot) suuruse trahvi.

28. UB ja TC esitasid mõlemad selle otsuse peale kaebuse Administrativen sad Sofia-gradile (Sofia halduskohus, Bulgaaria), kes need rahuldamata jättis. See kohus leidis eelkõige, et konkreetsele kutse- või tegevusalale – nagu rahvakohtunik – pääsemisele põhimõtteliselt piirangute seadmine põhjendusega, et kõnealune puue muudab nende ülesannete igakülgse täitmise võimatuks, on õigusvastane. Kriminaalmenetluse normid nõuavad mõistagi seda, et rahvakohtunik tegutseks vastavalt selle menetluse üldistele põhimõtetele, mille kohaselt uurib kohtukoosseis tõendeid vahetult, tuvastab objektiivse tõe ja kujundab oma siseveendumuse. Eeldus, et puude tõttu ei ole isikul ühelgi juhul võimalik neile põhimõtetele vastavalt tegutseda, kujutab endast aga diskrimineerimist. Kõnealune kohus lisas, et neid põhjendusi kinnitab ka asjaolu, et VA osales mitme kriminaalasja kohtuistungil pärast 9. augustit 2016 ehk kuupäeva, mil jõustusid seadusemuudatused, millega nähti ette rahvakohtunike elektrooniline nimetamine.

29. UB ja TC esitasid Administrativen sad Sofia-gradi (Sofia halduskohus, Bulgaaria) otsuste peale kassatsioonkaebused eelotsusetaotluse esitanud kohtule ehk Varhoven administrativen sadile (Bulgaaria kõrgeim halduskohus). UB leidis oma kassatsioonkaebuse põhjenduses, et esimese astme kohus seadis diskrimineerimisvastase seaduse ekslikult ettepoole õigusaktide hierarhias kõrgemal asetsevast kriminaalmenetluse seadustikust ning selles seadustikus sõnastatud põhimõtetest. Ta rõhutas, et kriminaalasju lahendava kohtunikuna peab ta kohtusse saabunud kohtuasjade läbivaatamisel järgima diskrimineerimisvastast seadust ja neid põhimõtteid ning samuti peab ta tagama, et kõik kohtukoosseisu liikmed uuriksid toimikusse esitatud tõendeid võrdselt ning hindaksid vahetult poole käitumist. TC omakorda väitis, et nimetatud kohus oleks pidanud kohaldama selle seaduse artikli 7 lõike 1 punkti 2, mis puudutab olulist ja määravat kutsenõuet. Rahvakohtuniku ülesannete laadi arvesse võttes ei ole neid võimalik täita isikul, kelle puue toob kaasa nimetatud põhimõtete rikkumise.

30. Seoses kriminaalmenetluse normidega märgib eelotsusetaotluse esitanud kohus seejuures, et pole selge, kas nägemispuudega isiku – nagu VA – ebavõrdne kohtlemine rahvakohtunikuna tegutsemisel on õiguspärane, lähtudes Euroopa Liidu põhiõiguste harta (edaspidi „harta“), ÜRO konventsiooni ning direktiivi 2000/78 sätetest, mille eesmärk on tagada puuetega isikute võrdne kohtlemine töö saamisel ja kutsealale pääsemisel.

31. Seega otsustas Varhoven administrativen sad (Bulgaaria kõrgeim halduskohus) menetluse peatada ja esitada Euroopa Kohtule järgmised eelotsuse küsimused:

- „1. Kas [ÜRO konventsiooni] artikli 5 lõike 2 ja [direktiivi 2000/78] artikli [2] lõigete 1, 2 ja 3 ning artikli 4 lõike 1 tõlgendamise põhjal saab teha järelduse, et nägemisvõimetul isikul on lubatud tegutseda rahvakohtunikuna (*sadeben zasedatel*) ja osaleda kriminaalasjades toimuvates kohtumenetlustes, või:
2. Kas püsivalt nägemisvõimetu isiku konkreetne puue on rahvakohtuniku (*sadeben zasedatel*) tegevuse puhul oluline ja määrav nõue, mistõttu sellise puude korral on põhjendatud erinev kohtlemine, mis ei ole käsitatav diskrimineerimisena puude alusel?“

32. Eelotsusetaotlus registreeriti Euroopa Kohtu kantseleis 12. novembril 2019. Kirjalikud seisukohad esitasid VA, Poola ja Portugali valitsus ning Euroopa Komisjon. Kohtuistungit suuliste seisukohtade ärakuulamiseks ei toimunud.

IV. Analüüs

33. Märgin kohe sissejuhatuseks, et direktiivi 2000/78 tõlgendamisega seotud küsimused ei puuduta kõiki kriminaalasjade rahvakohtunikke, vaid üksnes neid, kes täidavad – nagu see on ette nähtud eelotsusetaotluse esitanud kohtu poolt kirjeldatud Bulgaaria süsteemis – oma ülesandeid tasu eest ja seega kutsetegevusena.

34. Rõhutan veel, et põhikohtuasjas käsitletaval rahvakohtunikul VA-l ei ole pelgalt nägemishäiret, vaid ta on pime.

35. Järgnevas analüüsis vastan eelotsuse küsimustele, käsitledes neid koos. Esmalt tõden ilma eriliste raskusteta, et olukord, milles on selline isik nagu VA, kuulub selgelt direktiivi 2000/78 kohaldamisalasse, ning keskendun seejärel põhiküsimusele, kas tema erinev kohtlemine kuulub mõne erandi alla – eelkõige selle direktiivi artikli 4 lõikes 1 sätestatud erandi alla, mis puudutab olulist ja määravat kutsenõuet – ning kas see on õiguspärase eesmärgi saavutamiseks proportsionaalne.

A. Direktiivi 2000/78 kohaldatavus

36. Juhin tähelepanu sellele, et nagu direktiivi 2000/78 pealkirjast ja preambulist tuleneb, püütakse sellega kehtestada üldine raamistik kõikide isikute võrdse kohtlemise tagamiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel, pakkudes tõhusat kaitset diskrimineerimise vastu direktiivi artiklis 1 viidatud põhjustel, mille seas on ka puue⁴.

37. Käesolev kohtuasi kuulub direktiivi 2000/78 kohaldamisalasse.

38. Esiteks puudutab see, nagu ma sissejuhatavalt märkisin, rahvakohtunikuna tegutsemist kriminaalasjades tasustatava tööna⁵. Nimelt nähtub eelotsust taotleva kohtu esitatud andmetest, et asjaomase rahvakohtuniku tegevuse eest makstakse tasu ning selle tegevuse kestus ei ole ilmselt ajaliselt piiratud.

39. Teiseks käsitleb käesolev kohtuasi puuet direktiivi 2000/78 artikli 1 tähenduses, nagu seda on kohtupraktikas defineeritud, ehk füüsilisest, vaimsest või psüühilisest kahjustusest tingitud piirangut, mis võib koostoimes erinevate takistustega tõkestada asjaomase isiku täielikku ja tõhusat osalemist tööelus teiste töötajatega võrdsetel alustel⁶. Sensorse võime, antud juhul nägemise kahjustus kujutab endast füüsilist kahjustust selle artikli tähenduses.

⁴ Vt selle kohta seoses vanuse alusel diskrimineerimisega 13. septembri 2011. aasta kohtuotsus Prigge jt (C-447/09, EU:C:2011:573, punkt 39).

⁵ Märgin, et nõnda ei ole see mitmes liikmesriigis, kus rahvakohtunikuna tegutsemine kriminaalasjades kujutab endast kodanikukohustust, mille täitmise eest makstakse hüvitist, mitte aga tasu, ning mida täidetakse kindlaksmääratud aja jooksul ja mis ei ole käsitatav töö või kutsetegevusena direktiivi 2000/78 tähenduses. Ühes kriminaalasjas osalema kutsutud rahvakohtunikku võidakse küll tulevikus uuesti kutsuda, ent üldjuhul alles pärast teatud aja möödumist.

⁶ Vt eelkõige 11. aprilli 2013. aasta kohtuotsus HK Danmark (C-335/11 ja C-337/11, EU:C:2013:222, punkt 38) ning 18. märtsi 2014. aasta kohtuotsus Z. (C-363/12, EU:C:2014:159, punkt 77).

40. Kolmandaks, VA-le osaks saanud erinev kohtlemine, mille puhul ei näi olevat vaidlust selles, et see oli otseselt seotud tema puudega, puudutab rahvakohtunikuna tööle saamist direktiivi 2000/78 artikli 3 lõike 1 punkti a tähenduses ning tööle saamise tingimust selle direktiivi artikli 3 lõike 1 punkti c tähenduses, milleks on see, et isik ei ole täielikult nägemisvõimetu.

41. Sellest järeldub, et VA-le kohtuniku ja asjaomase kohtu esimehe poolt osaks saanud kohtlemine, mis seisnes selles, et teda ei nimetatud kunagi üheski kriminaalasjas rahvakohtnikuks, kuulub direktiivi 2000/78 kohaldamisalasse. VA ei saanud tasu eest tegutseda rahvakohtunikuna, kuna ta oli pime ehk sellise asjaolu tõttu, mis on otseselt seotud ühe direktiivi 2000/78 artiklis 1 nimetatud põhjuse, nimelt puudega.

42. Tuleb kontrollida, kas see erinev kohtlemine kuulub siiski mõne selles direktiivis ette nähtud erandi alla.

B. Erand puude alusel diskrimineerimise keelust

43. Hindamaks seda, kas otseselt puude alusel toimuv erinev kohtlemine on siiski lubatav ega kujuta endast direktiivi 2000/78 mõistes keelatud diskrimineerimist, on asjasse puutuvad kaks selle direktiivi sätet.

44. Kõigepealt on selle direktiivi artikli 2 lõikes 5 sätestatud, et direktiiv ei piira liikmesriigi õigusega sätestatud meetmeid, mis on vajalikud teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

45. See säte võiks hõlmata seadusandlikku meedet, mille eesmärk on kaitsta sellist kolmandat isikut nagu süüdistatav, kelle kaitseõigusi võidakse kriminaalmenetluses riivata. Nimetatud artikli 2 lõike 5 sõnastuse kohaselt on siiski nõutav, et tegemist oleks seadusandliku meetmega. Ei nähtu aga, et põhikohtuasjas käsitletavas liikmesriigi õiguses oleks mõne sellise meetme raames täpsustatud, et rahvakohtuniku tasustatav tegevus ei hõlma pimedaid⁷. Märgin lisaks, et eelotsusetaotluse esitanud kohus, kes vajaduse korral seda kontrollima peab, ei ole sellele sättele osutanud. See, et pimedatel on rahvakohtunikuna tegutsemine välistatud, ei näi käesoleval juhul niisiis olevat põhjendatav nimetatud artikli 2 lõike 5 alusel.

46. Järgmiseks võivad liikmesriigid vastavalt direktiivi 2000/78 artikli 4 „Kutsenõuded“ lõikele 1 ette näha, et erinev kohtlemine, mille aluseks on selline omadus nagu mingisugune eriline füüsiline võime, mis on seotud mõne artiklis 1 nimetatud põhjuse, eelkõige puudega, ei kujuta endast diskrimineerimist, kui see omadus on „oluline ja määrav kutsenõue“, tingimusel, et eesmärk on õiguspärane ja nõue sellega proportsionaalne.

47. See, kas erinev kohtlemine puude alusel on nimetatud artikli 4 lõike 1 alusel põhjendatav või mitte, on käesolevates eelotsuse küsimustes kesksel kohal. Kordan, et kohtunik ja kohtu esimees leiavad, et kriminaalasja kohtumenetluses pimesa rahvakohtuniku osalemise võimalus on vastuolus kriminaalmenetluse normide ja põhimõtetega ehk vahetuse põhimõttega, objektiivse tõe tuvastamiseks tõendite vahetu hindamisega, siseveendumuse kujundamise ning tõendite kogumise ja hindamise seisukohast kõigi kohtukoosseisu liikmete võrdse kohtlemisega. Nimetatud normide ja põhimõtete järgimiseks on nägemine nende hinnangul rahvakohtuniku tööks oluline ja määrav nõue.

⁷ Vt käesoleva ettepaneku punkt 18, kus on täpsustatud rahvakohtnikuks saamise tingimusi, ilma et oleks sätestatud ühtki füüsilise võimekuse või füüsilise tervisega seotud nõuet.

48. Euroopa Kohus on varem leidnud, et eriliste füüsiliste võimete olemasoluga seotud tingimust võib pidada oluliseks ja määravaks kutsenõudeks direktiivi 2000/78 artikli 4 lõike 1 tähenduses, et töötada liinipiloodi⁸ või tuletõrjuna⁹. Euroopa Kohtu praktikast tuleneb, et samamoodi saab teatud nägemisteravuse taset käsitada olulise ja määrava nõudena selleks, et töötada raskeveokijuhina¹⁰.

49. Kas nägemisvõime on samamoodi vajalik ka selleks, et tegutseda vastavalt kriminaalmenetluse normidele ja põhimõtetele tasu eest rahvakohtunikuna?

50. Juhin tähelepanu, et direktiivi 2000/78 põhjenduse 23 kohaselt on selle direktiivi artikli 4 lõikes 1 sätestatud olulist ja määravat kutsenõuet puudutav erand kohaldatav üksnes väga piiratud asjaoludel.

51. Kohtuniku ja kohtu esimehe poolt oma positsiooni kaitseks osutatud liikmesriigi kriminaalmenetluse normide eesmärk on õiglase kohtuliku arutamise tagamine.

52. See on selgelt õiguspärane eesmärk. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele on nimelt Roomas 4. novembril 1950. aastal allkirjastatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (edaspidi „EIÕK“) artiklis 6 ja harta artiklis 47 nimetatud põhiõigus. Küsimus on selles, kas õiglase kohtuliku arutamise tagamiseks on vaja, et rahvakohtunikul oleks nägemisvõime, ning kui jah, siis kas pimedal mis tahes kriminaalasjas rahvakohtunikuna osalemise välistamine kujutab enesest kohast meedet, mis ei lähe kaugemale sellest, mis on nimetatud eesmärgi saavutamiseks vajalik.

53. Näitan oma ettepanekus järgmiseks, et sellele küsimusele antav vastus põhineb hapral tasakaalul kahe põhiõiguse vahel, milleks on ühelt poolt õigus õiglasele kohtulikule arutamisele (1. alajaotus) ja teiselt poolt puudega isiku õigus mittediskrimineerimisele töökeskkonnas¹¹ (2. alajaotus), ning seejärel teen selle pinnalt järeldused sellise kohtuasja kohta nagu põhikohtuasi (3. alajaotus).

1. Põhiõigus õiglasele kohtulikule arutamisele

54. Mõistmaks, millised õiglast kohtulikku arutamist puudutavad normid rahvakohtunikule kriminaalasjades laienevad, kirjeldan esmalt lühidalt rahvakohtuniku rolli ja rõhutan sellest tulenevaid väljakutseid.

a) Rahvakohtuniku roll kriminaalasjas

55. Rahvakohtunikud on kodanikud, kes osalevad kollektiivselt kriminaalasjas õigusemõistmises, tehes kas iseseisvalt või koos professionaalsete kohtunikega otsuse süüdimõistmise kohta ning mõnikord koos viimastega ka karistuse kohta¹².

⁸ Vt 13. septembri 2011. aasta kohtuotsus Prigge jt (C-447/09, EU:C:2011:573, punkt 67).

⁹ Vt 12. jaanuari 2010. aasta kohtuotsus Wolf (C-229/08, EU:C:2010:3, punkt 40).

¹⁰ Järeldan seda 22. mai 2014. aasta kohtuotsusest Glatzel (C-356/12, EU:C:2014:350, punktid 49, 50 ja 72).

¹¹ Hartaga on tagatud põhiõigus mittediskrimineerimisele puude alusel ning põhiõigus tööalasele integreerimisele, mis on sõnastatud vastavalt harta artiklites 21 ja 26. Osas, milles need õigused hõlmavad õigust võrdsele kohtlemisele töö saamisel ja kutsealale pääsemisel, reguleerib nende teostamist direktiiv 2000/78, nagu see tuleneb ka selle direktiivi pealkirjast ja artiklist 3, mis puudutab direktiivi reguleerimisala.

¹² Rahvakohtunikke on otsustanud kasutada mitu liikmesriiki. Nagu ilmneb EIK 16. novembri 2010. aasta kohtuotsuses Taxquet vs. Belgia (CE:ECHR:2010:1116)UD000092605, punkt 43) esitatud õigusnormide võrdlusest, on seda teed läinud 21 liikmesriiki 27st.

56. Erinevalt professionaalsetest kohtunikest ei ole neil kohtuniku ettevalmistust. Nad valitakse elanikkonna hulgast üldjuhul loosi teel ning loetakse, et nad esindavad ühiskonda kogu selle mitmekesisuses¹³.

57. Rahvakohtunikud tegutsevad kas n-ö traditsioonilise vandekohtuna ehk menetluses, kus professionaalsed kohtunikud ei saa võtta osa rahvakohtunike aruteludest, mis puudutavad süüdi- või õigeksmõistmist, või kaasistujatena. Viimasel juhul, mille on valinud Bulgaaria Vabariik, vaatavad rahvakohtunikud kohtuasja läbi ja arutavad seda koos professionaalsete kohtunikega¹⁴.

58. Rahvakohtuniku institutsioon lähtub soovist kaasata kodanikuühiskonna liikmed õigusemõistmisesse eelkõige kõige raskemate süütegude puhul¹⁵. Nad aitavad moodustada erapooletu, eelarvamusteta ja kallutamata kohtu¹⁶.

59. Võttes arvesse, et rahvakohtunikel on kriminaalmenetluses määrav roll, kuna nad jagavad või kannavad üksi vastutust süüdi- või õigeksmõistmise eest, millel võivad süüdistatava jaoks olla märkimisväärsed vabaduse võtmisega seotud tagajärjed, on liikmesriigid kehtestanud kriminaalmenetluse normid, mis seda menetlust reguleerivad ja mis laienevad täielikult ka rahvakohtunikele.

b) Õiglase kohtuliku arutamise tagamisele suunatud kriminaalmenetluse normid ja põhimõtted

60. Kriminaalmenetluse normid ja põhimõtted, millele nii kohtunik ja kohtu esimees kui ka esimese astme kohus osutavad, on vahetuse põhimõte, objektiivse tõeni jõuda võimaldav tõendite vahetu hindamine ja siseveendumus.

61. Euroopa Inimõiguste Kohtul on olnud mitu korda võimalus võtta seisukoht *vahetuse põhimõtte* kohta, mida tuntakse paljudes õiguskordades. Neid põhjendusi on kajastatud ühes Euroopa Kohtu hiljutises kohtuotsuses¹⁷. Viimane leidis, et vahetuse põhimõte on üks kriminaalkohtumenetluse oluline element. See põhimõte nõuab, et süüdistatava süü või süütuse üle otsustamise eest vastutavad isikud peavad tunnistajad põhimõtteliselt isiklikult ära kuulama ja hindama nende usaldusväärsust. Tunnistaja usaldusväärsuse hindamine on keeruline ülesanne, mida tavaliselt ei saa täita ülekuulamisprotokollides kirja pandud tunnistaja ütluste lihtsa lugemise põhjal¹⁸. On oluline, et süüdistataval oleks võimalus olla vastamisi tunnistajatega selle kohtu juuresolekul, kes lõpuks teeb otsuse¹⁹. Siinkohal peetakse kohtunikenä silmas kõiki kohtukoosseisu liikmeid, kelle hulka kuuluvad käesoleval juhul ka rahvakohtunikud.

¹³ Vt kohtute seaduse kohaselt nõutavate kvalifikatsiooninõuete kohta käesoleva ettepaneku punkt 18.

¹⁴ Kaasistujate süsteemi kasutatakse lisaks Bulgaaria Vabariigile veel Tšehhi Vabariigis, Taani Kuningriigis, Saksamaa Liitvabariigis, Eesti Vabariigis, Kreeka Vabariigis, Prantsuse Vabariigis, Horvaatia Vabariigis, Itaalia Vabariigis, Ungaris, Poola Vabariigis, Portugali Vabariigis, Sloveenia Vabariigis, Slovakkia Vabariigis, Soome Vabariigis ja Rootsi Kuningriigis. Traditsioonilise vandekohtu on valinud Belgia Kuningriik, Iirimaa, Hispaania Kuningriik, Malta Vabariik ja Austria Vabariik.

¹⁵ Vt eelkõige EIK 16. novembri 2010. aasta kohtuotsus *Taxquet vs. Belgia* (CE:ECHR:2010:1116JUD000092605, punkt 83).

¹⁶ Vt eelkõige EIK 15. detsembri 2005. aasta kohtuotsus *Kyprianou vs. Küpros* (CE:ECHR:2005:1215JUD007379701, punkt 118).

¹⁷ Vt 29. juuli 2019. aasta kohtuotsus *Gambino ja Hyka* (C-38/18, EU:C:2019:628). Vt ka kohtujurist Boti ettepanek kohtuasjas *Gambino ja Hyka* (C-38/18, EU:C:2019:208, punkt 94 jj).

¹⁸ Vt 29. juuli 2019. aasta kohtuotsus *Gambino ja Hyka* (C-38/18, EU:C:2019:628, punkt 42).

¹⁹ Vt kohtuotsused, millele on viidatud 29. juuli 2019. aasta kohtuotsuses *Gambino ja Hyka* (C-38/18, EU:C:2019:628, punkt 43).

62. Vahetus tähendab seega vajadust, et rahvakohtunikud kuulaksid tunnistajaid ning *uuriksid tõendeid vahetult* kohtuistungil²⁰. Nagu ka kohtujurist Léger kohtuasjas Baustahlgewebe tehtud ettepanekus²¹ sisuliselt märkis, eeldab vahetuse mõiste otsuse langetaja otsest seost isikuga, kelle suhtes kohtuotsus tehakse, mis tähendab, et kohtunikul, kes kohtuistungil ei osale, ei ole lubatud kohtuasja lahendada²².

63. *Siseveendumus* on seotud tõendite vahetu uurimisega kohtuistungil²³.

64. Just kohtuistungist osa võttes ja kohtu ees peetavat pooltevahelist võistlevat vaidlust kuulates saavad rahvakohtunikud vahetu teadmise süüdi- või õigeksmõistmise seisukohast asjasse puutuvate tõendite kohta ning saavad seeläbi kujundada oma siseveendumuse süüdistatava süü või süütuse kohta.

65. Siseveendumuse mehhanismi tuntakse paljudes Mandri-Euroopa õigussüsteemiga õiguskordades ja seda ilmestab mõni rahvakohtunike jaoks antud juhise, mille kohaselt peavad nad endalt küsima ja uurima, millise mulje tekitavad nende peas süüdistatava vastu esitatud tõendid ja viimase kaitseargumendid²⁴.

66. See, et kohtunikel ja rahvakohtunikel oleks võimalik kujundada oma siseveendumus suuliste vaidluste põhjal, eeldab põhimõtteliselt seda, et nad saavad neid vaidlusi kuulda, mis eelotsusetaotluse esitanud kohtu hinnangul VA puhul nõnda on.

67. Järelikult on käesolevas kohtuasjas küsimus selles, kas rahvakohtunik, kes vaidlusi *kuuleb*, peab eelkõige vahetuse põhimõttest ja siseveendumuse reeglist lähtuva õiglase kohtuliku arutamise nõuetele vastava otsuse tegemiseks ning seega oma ülesannete igakülgseks täitmiseks suutma ka *näha*.

68. Rõhutan, et äsja osutatud normidest ja põhimõtetest ei tulene automaatselt, et nägemine kujutaks endast kriminaalasja õiglase kohtuliku arutamise olulist ja määravat nõuet, kuna kõigi tõendite üle vaieldakse kohtunike ja rahvakohtunike ees suuliselt.

69. Esineb siiski juhtumeid, kus nägemine näib olevat rahvakohtuniku ülesannete nõuetekohaseks täitmiseks vältimatu omadus. Tegemist on selliste kohtuasjadega, kus süüdi- või õigeksmõistva kohtuotsuse langetamise seisukohast määrava tähtsusega tõenditeks on fotod, videojälgimisseadmetega salvestatud videod, graafikud või joonised ning kus neile antav hinnang sõltub täielikult või osaliselt sellest, millise visuaalse mulje need jätavad.

70. Nii on see näiteks tapmist, kehalise terviklikkuse kahjustamist, eelkõige seksuaalvägivalda, või võltsitud kirjalikku dokumenti kasutades toime pandud kelmust puudutavates kohtuasjades, kus tõendid on valdavalt visuaalselt tajutavas vormis²⁵. Fotode või videote kirjeldamine, nagu ka neid

²⁰ Vt EIK 29. juuni 2017. aasta kohtuotsus Lorefice vs. Itaalia, CE:ECHR:2017:0629JUD006344613, punktid 36 ja 43.

²¹ Vt kohtujurist Léger' ettepanek kohtuasjas Baustahlgewebe vs. komisjon (C-185/95 P, EU:C:1998:37, punktid 82 ja 83).

²² Vt EIK 2. detsembri 2014. aasta kohtuotsus Cutean vs. Rumeenia, CE:ECHR:2014:1202JUD005315012, punktid 60–73.

²³ Nagu on öeldud ka EIK 16. novembri 2010. aasta kohtuotsuses Taxquet vs. Belgia (CE:ECHR:2010:1116JUD000092605, punkt 95), peab siseveendumus kujunema vaidluste pinnalt.

²⁴ Vt eelkõige Prantsusmaal kriminaalmenetluse seadustiku (code de procédure pénale) alusel rahvakohtunike jaoks koostatud juhise. Belgias on sarnane juhise sätestatud kriminaaluurimise seadustiku (code d'instruction criminelle) artiklis 342. Siseveendumuse mõistet vastandatakse tihti *common law* süsteemi mehhanismile, mille kohaselt peab süü olema tõendatud nii, et see on väljaspool mõistlikku kahtlust (*beyond reasonable doubt*). Ent nagu Dominique Inchauspé märgib, siis „mõlemal juhul tuleb aluseks võtta üksnes kohtuistungil esitatud tõendid“ („L'intime conviction“, *Traité de psychiatrie légale*, éd. Bruylant, 2017, lk 603–617).

²⁵ Mainiksin näiteks lapspornogra seotud kohtuasju, kus rahvakohtunikel võib olla vaja hinnata seda, kas fotodelt nähtub, et seal kujutatud isikud on nende meelest ilmselgelt alaealised.

puudutavad vaidlused kohtuistungil, annavad kahtlemata rahvakohtunikule võimaluse kujundada oma arvamus, ent see ei lähtu muljest, mille on temas tekitanud *vahetult* need fotod või videod. Isegi kui pimedat rahvakohtunikku abistaks isiklikult mõni erapooletu kolmas isik, on oht, et viimati nimetatute tegevus mõjutab seda, kuidas rahvakohtunik fotosid ja filme tajub. Igal juhul ei saaks ta oma arvamust kujundada, lähtudes neist tõenditest vahetult, vaid kaudselt selle kolmanda isiku vahendusel.

71. Tuleb veel kindlaks teha, kas nägemist saab käsitada kriminaalasjades rahvakohtuniku ülesannete igakülgse täitmise seisukohast olulise ja määrava kutsenõudena ka muudel kui eelkirjeldatud juhtudel.

72. Siinkohal on oluline rõhutada, et kuivõrd liidu õiguses vastav regulatsioon puudub, on kriminaalmenetluse normide sisustamine põhiliselt üksnes liikmesriikide õigusnormide reguleerimisalasse kuuluv küsimus. Iseäranis ei reguleeri ei EIÖK artikkel 6 ega harta artikkel 47 tõendite kui selliste lubatavust ning see valdkond kuulub eelkõige liikmesriigi õiguse reguleerimisalasse²⁶. Nii on see ka kuriteos kahtlustatavate isikute suhtes alustatud kriminaalmenetluse käigus saadud tõendite hindamist puudutavate normidega²⁷.

73. Liidu õigus ei reguleeri ka rahvakohtunikule esitatavaid nõudeid, nagu vanus, elukoht või süüteo eest karistatuse puudumine²⁸. Märgin, et vaimne või füüsiline puue või tervises seisund, mis takistab isikul rahvakohtuniku ametiga kaasnevate ülesannete täitmist, kujutab endast selle ameti pidamist takistavat asjaolu paljude liikmesriikide õiguses²⁹. Seda, et isik on pime, peetakse sageli asjaoluks, mis võib selle ameti pidamist takistada.

74. Märgin ka, et seoses ühe Saksamaa rahvakohtunikuga, kelle osalemine kriminaalasjades välistati tulenevalt sellest, et ta oli pime, ning kes esitas puude alusel diskrimineerimise keelu rikkumist puudutava kaebuse, leidis Bundesverfassungsgericht (Saksamaa Liitvabariigi konstitutsioonikohus), et tema rahvakohtnikuks olemise välistamine karistusõiguses ette nähtud vahetuse põhimõttele tuginedes ei olnud põhiseadusega vastuolus³⁰. Minu meelest võivad kriminaalmenetluse normid ja eelkõige sellised põhimõtted nagu vahetuse põhimõte igati õiguspäraselt kaasa tuua pimedate rahvakohtunike osalemise välistamise kriminaalasjades. Märgin lisaks, et sellise puude olemasolu võib liikmesriigi karistusõiguse erisätete kohaselt olla ka põhjuseks, miks jätta isik välja nende rahvakohtunike nimekirjast, keda võib kriminaalasjades rahvakohtnikuks määrata³¹.

²⁶ 2. märtsi 2021. aasta kohtuotsus Prokuratuur (tingimused elektroonilise side andmetele juurdepääsuks) (C-746/18, EU:C:2021:152, punktid 41 ja 42) ja EIK 10. veebruaril 2005. aasta kohtuotsus Graviano vs. Itaalia, CE:ECHR:2005:0210JUD001007502, punkt 36.

²⁷ Vt selle kohta eelkõige 2. märtsi 2021. aasta kohtuotsus Prokuratuur (tingimused elektroonilise side andmetele juurdepääsuks) (C-746/18, EU:C:2021:152, punkt 41).

²⁸ Teised kriteeriumid hõlmavad muu hulgas minimaalset haridustaset (vt Bulgaaria õiguse kohta käesoleva ettepaneku punkt 18) või töötamist täidesaatva või seadusandliku võimu organi, kohaliku omavalitsusorgani valitud liikmeks olemist või õigusemõistmise funktsiooni täitmist.

²⁹ Nii on see Taanis, Saksamaal ja Austrias (vt „La place des jurés populaires dans le procès pénal“, *Étude de législation comparée*, nr 285, juuli 2018, Sénat, France). Bulgaarias ei ole vaimset puuet mainitud. Hispaanias jällegi on 14. veebruaril 2018. aastal jõustunud rahvakohtunike seaduse muudatustes sõnaselgelt sätestatud, et puudega inimesel ei ole rahvakohtuniku ametis olemine välistatud (13. detsembri 2017. aasta konstitutsiooniline seadus 1/2017, millega muudetakse 22. mai 1995. aasta konstitutsioonilist seadust vandekohtu kohta, et tagada kõigi puuetega inimeste osalemise võimalus (Ley Orgánica 1/2017, de 13 de diciembre, de modificación de la Ley Orgánica 5/1995, de 22 de mayo, del Tribunal del Jurado, para garantizar la participación de las personas con discapacidad sin exclusiones)) (BOE nr 303, 14.12.2017, lk 123527).

³⁰ Vt Saksamaa Liitvabariigi konstitutsioonikohtu 2004. aasta kohtuotsus (ECLI:DE:BVerfG:2004:rk20040310.2bvr057701). Märgin siiski, et oma otsuses jättis see kohus sõnaselgelt lahtiseks küsimuse, kas põhiseadus nõuab, et pimedate rahvakohtnikuks olemine tuleb välistada.

³¹ Vt eelkõige Prantsusmaa karistusõigus, mille kohaselt võib nägemisvõime puudumine olla „mõjuv põhjus“, mille alusel võib sellise puudega rahvakohtuniku osalemise välistada (kriminaalmenetluse seadustiku (code de procédure pénale) artikkel 258 ja kommentaarid, Angevin, H., ja Le Gall H.-C., „Cour d’assises-Composition-Jury“, *JurisClasseur Procédure pénale*, veebruar 2021, fasc. 20–20).

75. Tekib küsimus, kas selliste karistusõiguse üldpõhimõtete alusel nagu need, millele osutatakse põhikohtuasjas, saab lugeda, et pime rahvakohtunik ei ole võimeline oma ülesandeid täitma *mitte üheski* kriminaalasjas.

76. Sellele küsimusele vastamisel tuleb arvesse võtta töö saamisel puude alusel diskrimineerimise keeldu ning töökeskkonda integreerimiseks puuetega inimeste kaitset puudutavaid direktiivi 2000/78 sätteid, mida tuleb tõlgendada lähtuvalt ÜRO konventsioonist. Tuleb hinnata, kas need sätted võivad mõjutada kriminaalasjades rahvakohtunike nimetamise ja pimedate rahvakohtunike võimaliku välistamise küsimustes liikmesriikidele jäetud avarat kaalutlusruumi.

2. Puuetega inimeste põhiõigus mittediskrimineerimisele töö saamisel ja kutsealale pääsemisel

77. Nagu tuleneb eelkõige direktiivi 2000/78 preambulist, võitleb liit puudest tingitud diskrimineerimisega, tehes pingutusi sellel põhineva ebavõrdsuse kaotamiseks. Liit on eelkõige kinnitanud, et oluline on kohaste meetmetega soodustada puuetega inimeste integreerimist töökeskkonda³², et aidata kaasa nende igakülgele osalemisele majandus-, kultuuri- ja ühiskondlikus elus ning nende võimete rakendamisele³³.

78. Integratsioon tagatakse seeläbi, et nii avalik- kui eraõiguslikud tööandjad võtavad puuetega inimeste toetamiseks „mõistlikud abinõud“ vastavalt direktiivi 2000/78 artiklile 5, ehk asjakohased ja *konkreetsel* juhul vajalikud meetmed, et võimaldada puudega inimesel töötada, kui sellised meetmed ei põhjusta tööandjale ebaproportsionaalselt suurt koormust.

79. Direktiivi 2000/78 põhjenduses 20 on täpsustatud, et kohasteks meetmeteks on tõhusad ja konkreetsed meetmed, et kohandada töökohad või ülesannete jaotus vastavalt puuetega inimeste vajadustele³⁴.

80. Selleks, et piiritleda, millist liiki meetmed on kohased sellisel juhul nagu põhikohtuasjas, kui tegemist on pimedaga, kes soovib töötada rahvakohtunikuna kriminaalasjades, on oluline viidata ÜRO konventsioonile.

81. Nimelt, nagu Euroopa Kohus kohtuotsuses Glatzel³⁵ leidis, tuleb liidu sõlmitud rahvusvaheliste lepingute esimuslikkuse tõttu liidu teisese õiguse aktide suhtes neid akte siiski tõlgendada, niivõrd kui see on võimalik, kooskõlas nende lepingutega. Nii tuleb vaadata ÜRO konventsiooni artiklit 13, mis käsitleb puuetega inimeste „juurdepääsu õigusemõistmisele“. Selles sättes on sätestatud, et kõnealuse konventsiooni osalisriigid tagavad puuetega inimestele teistega võrdsel alustel juurdepääsu õigusemõistmisele, võimaldades ka menetluslikke või vanusele vastavaid ümberkorraldusi, et hõlbustada nende otsest ja kaudset osalemist muu hulgas ka tunnistajatena kõigis kohtumenetlustes.

³² Vt selle kohta direktiivi 2000/78 põhjendus 6, milles viidatakse ühenduse töötajate sotsiaalsete põhiõiguste hartale, ja selle direktiivi põhjendus 8.

³³ Vt direktiivi 2000/78 põhjendus 9, mis kajastab ka harta artiklit 26 „Puuetega inimeste integreerimine ühiskonda“, kus on sätestatud, et „[l]iit tunnustab ja austab puuetega inimeste õigust saada kasu meetmetest, mille eesmärk on tagada nende iseseisvus, sotsiaalne ja tööalane integratsioon ning osalemine ühiskonnaelus“. Vt ka 22. mai 2014. aasta kohtuotsus Glatzel (C-356/12, EU:C:2014:350, punktid 77 ja 78).

³⁴ Rõhutan, et käesolevas asjas tekib võimalike mõistlike abinõude võtmisega seoses rohkem raskusi kui kuulmispuudega vangivalvurit puudutanud kohtuasjas Tartu Vangla (C-795/19, EU:C:2020:961). Nagu ma viidatud kohtuasjas tehtud ettepanekus märkisin, oleksid kuuldeaparaat ja töökoha kohandamine võimaldanud asjaomasel isikul kõiki oma ülesandeid täita.

³⁵ C-356/12, EU:C:2014:350, punkt 70.

82. Seda sätet on täpsustatud dokumendis „International Principles and Guidelines on Access to Justice for Persons with Disabilities“³⁶, mille avaldas hiljuti ÜRO. Selle dokumendi eesmärk on anda igakülgsed suunised ja praktilised juhised selle kohta, kuidas see juurdepääs õigusemõistmisele tagada³⁷, ent need ei ole siiski siduvad.

83. Nende põhimõtete ja suuniste kohaselt tähendab õigus võrdsele juurdepääsule õigusemõistmisele seda, et puuetega inimesed saavad osaleda vahetult kohtumenetluses, *eelkõige rahvakohtunikuna*. Selleks kutsutakse liikmesriike üles kõrvaldama kõiki puudega seotud tõkkeid, sealhulgas seadusi, mis takistavad puuetega inimeste saamist kohtunikuks või rahvakohtunikuks, ning tagama selliste inimeste võrdne osalemine vandekohtusüsteemides, pakkudes neile vajalikku tuge ning võttes selleks mõistlikke abinõusid ja tehes vastavaid ümberkorraldusi menetluses³⁸. Nende ümberkorralduste hulka kuulub see, et pooltega suhtlemisel abistamiseks kasutatakse ettevalmistuse saanud sõltumatuid vahendajaid või abistajaid, nagu tõlgid, kes peavad täitma oma ülesandeid tõhusalt, täpselt ja erapooletult. Samuti kuulub sinna hulka tehniline abistamine hääle edastamist võimaldavate telekommunikatsiooniseadmetega³⁹.

84. Pimeda puhul võiksid need abinõud seisneda *ainelises* abis, nagu dokumentide esitamine Braille' kirjas, *isiklikus* abis, nagu abistamine erapooletu ja vannutatud kolmanda isiku poolt, või ka *korralduslikus* abis, nii et pime rahvakohtunik määratakse üksnes sellistesse kohtuasjadesse, mis ei nõua tõendite visuaalset hindamist.

85. Komisjon leiab, et rahvakohtunike – nagu VA – jaoks tuleks sellised abinõud ette näha ning pimedatel kriminaalasja kohtumenetluses osalemise täielik välistamine on ülemäärane ja vastuolus puude alusel diskrimineerimise keeluga.

86. Jagades üldjoontes seda seisukohta sellise kohtuasja puhul nagu põhikohtuasjas käsitletav, näitan järgmises, 3. alajaos, et osaliselt sõltub vastus esitatud küsimustele sellest, kuidas on liikmesriigid otsustanud kaitsta õiglase kohtuliku arutamise raames süüdistatava huve ning seega asjaomases liikmesriigis vastu võetud riigisisestest sätetest.

3. Kahe põhiõiguse mõju käesolevale kohtuasjale

87. Eeltoodud analüüsist ilmneb, et õiglase kohtuliku arutamise tagamiseks ja seeläbi süüdistatava huvide kaitseks on liikmesriikidel suures ulatuses vabadus kehtestada endale meelepäraseid kriminaalmenetluse normid.

88. Tõden, et kuigi liikmesriigid peavad ette nägema ka mõistlikke abinõusid puuetega inimeste jaoks, võivad teatud kriminaalmenetluse normid piirata selliste abinõude võtmise võimalust rahvakohtuniku puhul, kui ta on pime, ning piirata tema osalemist kriminaalasjade kohtumenetluses.

89. Nii on see normide puhul, milles on ette nähtud, et rahvakohtuniku ülesannete hulka kuulub vajaduse korral ka osalemine tehilolude taastamist hõlmaval sündmuskoha vaatlusel. Sellisel juhul võib nägemist – samuti nagu neis kohtuasjades, kus tõendid on põhiliselt visuaalselt tajutavas

³⁶ Need ÜRO puuetega inimeste õiguste eriraportööri juhtimisel koostatud põhimõtted ja suunised on avaldatud 2020. aasta augustis.

³⁷ Vt ÜRO inimõiguste ülemvoliniku eessõna neile ÜRO põhimõtetele ja suunistele.

³⁸ Vt „International Principles and Guidelines on Access to Justice for Persons with Disabilities“, *op. cit.*, suunise 7.2 punktid b ja c.

³⁹ Vt „International Principles and Guidelines on Access to Justice for Persons with Disabilities“, *op. cit.*, suunis 3.

vormis (nagu fotod)⁴⁰ – pidada vältimatult vajalikuks, et rahvakohtunikul oleks võimalik kujundada tema ees taastatud tehilolude kohta oma arvamus, kusjuures ühegi abinõuga ei ole tema puuet võimalik kompenseerida.

90. Nii on see ka selliste tõendamist puudutavate liikmesriigi normide puhul, mille kohaselt võib olla keelatud kolmanda isiku viibimine rahvakohtuniku kõrval kas põhjusel, et sel juhul võtaks nõupidamistoas toimuvatest aruteludest osa lubatust rohkem inimesi, või põhjusel, et see oleks vastuolus vahetuse põhimõttega selle kitsas tähenduses, mille kohaselt on välistatud see, et rahvakohtuniku ja tema poolt hinnatava tõendi vahel on mõni – isegi erapooletu – vahendaja⁴¹.

91. Nagu ma käesoleva ettepaneku punktides 73 ja 74 märkisin, võib teisteski normides olla sätestatud, et füüsilise puudega inimesi, nagu pimedaid, ei ole põhimõtteliselt lubatud kriminaalasju lahendavate rahvakohtunike nimekirjadesse kanda. Need normid, mis võivad takistada kõigi pimedate rahvakohtunike osalemist sellistes kohtuasjades, võivad olla selgitatavad käsitleusega kehakeele rollist kriminaalmenetluses, mille kohaselt on tõendi hindamisel üheks oluliseks elemendiks näoilme või liigutused üldiselt, mis muudab nägemise oluliseks ja määravaks nõudeks rahvakohtuniku ülesannete täitmisel⁴².

92. Rõhutan siiski, et käesolev kohtuasi ei puuduta selliseid rahvakohtuniku tegevuse või tema valimise tingimustega seotud liikmesriigi sätteid. Eelkõige ei ole rahvakohtunike valimist reguleerivas kohtute seaduses ette nähtud füüsisega seotud miinimumnõudeid ega ole välistatud rahvakohtunikuks olemist füüsilise häire või puude või muu rahvakohtuniku ülesannete täitmist takistava füüsilise terviseprobleemi tõttu.

93. Kuigi VA on pime, nähtub eelotsusetaotlusest, et ta vastas rahvakohtunikuks olemise kriteeriumidele. Lisaks lubati tal asuda rahvakohtuniku ametisse Sofiyski gradski sadis (Sofia linnakohus) ning ta määrati selle linna kohtu kriminaalkolleeegiumi kotta, kus ta andis vande.

94. See, et ta jäeti täielikult ilma võimalusest tegelikult rahvakohtunikuna tegutseda, tulenes kahe isiku hinnangust, et ta ei ole oma puude tõttu eelduslikult võimeline rahvakohtunikuna tegutsema, võttes arvesse liikmesriigi karistusõiguse põhimõtteid, nagu vahetuse ja siseveendumuse põhimõte.

95. Küsimus on selles, kas rahvakohtunikuna tegutsemise võimalusest täielik ilmajätmine sellise hinnangu alusel on direktiivi 2000/78 artikli 4 lõikega 1 kooskõlas.

96. Juhin tähelepanu sellele, et nimetatud sätet, mis kujutab endast erandit puuetega inimeste õigusest võrdsele kohtlemisele, tuleb tõlgendada kitsalt ning selle sõnastuse kohaselt peab olulisel ja määraval kutsenõudel tugineva erineva kohtlemise *olema ette näinud liikmesriik*. Minu arvates peab õiglast kohtulikku arutamist ja puuetega inimeste kaitset puudutavate põhiõiguste vahelise tasakaalu leidma esmajärjekorras liikmesriigi seadusandja, nähes vajaduse korral oma riigisisese õiguses ette selle, et nägemine kujutab endast olulist ja määravat kutsenõuet. Samuti peab see nõue olema proportsionaalne seatud eesmärgi suhtes ehk sobiv õiglase kohtuliku arutamise tagamiseks, minemata kaugemale kui selleks vajalik.

⁴⁰ Vt käesoleva ettepaneku punktides 69 ja 70 mainitud näited.

⁴¹ Sellised normid on *common law* süsteemis, kus ei käsitata tõendina ja jäetakse tähelepanuta ka kuulujutud ehk teave, mida tunnistaja ei ole ise kuulnud, vaid mida on talle vahendatud.

⁴² Märgin, et selles küsimuses ei ole üksmeelt. Samuti mõõndakse, et pimedatel on sageli arenenud teised meeled, eelkõige kuulmine, mis võimaldab neil tuvastada hääles märke, mida neil nägemise kaudu võimalik tajuda ei ole.

97. Sellisel juhul nagu põhikohtuasjas, kus liikmesriigi õigusest ei tulene selgelt, et seadusandja oleks ette näinud, et nägemine on selliseks nõudeks, leian, et direktiiv 2000/78 – tõlgendatuna lähtuvalt ÜRO konventsioonist – nõuab, et karistusõiguse norme ja põhimõtteid tõlgendataks nii, et pime rahvakohtunik saaks võimaluste piires kriminaalasjade kohtumenetlustes osaleda.

98. Nagu ma märkisin, siis kriminaalmenetluse süsteemides, kus esmatähtis roll on kohtuistungil ja kus vahetuse põhimõtte kohaselt tuleb kõiki määrava tähtsusega tõendeid kohtuistungil rahvakohtunike ees uurida, ei takista asjaolu, et rahvakohtunik on pime, tal tingimata õigusemõistmise ülesande täitmist. Kuivõrd ta kuuleb arutelu, peaks ta põhimõtteliselt olema *võimeline* kujundama siseveendumuse samaväärselt teiste rahvakohtunikega, vähemalt neis kohtuasjades, mis ei nõua tõendite hindamist neist tekkiva visuaalse mulje alusel.

99. Leian, et selline on direktiivi 2000/78 mõte, kui seda tõlgendada lähtuvalt ÜRO konventsioonist, mille eesmärk on, nagu ma märkisin, puuetega inimeste integreerimine ühiskonda ja töökeskkonda. Iseäranis on see nii sellise tegevuse puhul, nagu seda on rahvakohtunikuks olemine, mis annab asjaomasele isikule võimaluse õigusemõistmises osaledes täita olulist rolli ühiskonnas. See lähenemisviis on põhjendatav seda enam, et rahvakohtunikke loetakse esindavat kodanikkonda kogu selle mitmekesisuses ning seetõttu on oluline mitte jätta nende hulgast välja puuetega inimesi nagu pimedad.

100. Lisaksin, et vältida tuleb seda, et küsimus, kas pime on *võimeline* rahvakohtuniku ülesandeid täitma, saab kohe ja põhimõtteliselt eitava vastuse. Mõistagi peab olema võimalik selline puudega inimene rahvakohtuniku ülesannete täitmisest kõrvale jätta, kui ta seda soovib, ent nende täitmine ei peaks, vastupidi, tema puhul automaatselt välistatud olema. See, et VA on osalenud paljudes kriminaalasjade kohtumenetlustes⁴³, ilma et tal, nagu näib, oleks sellega raskusi olnud – mida eelotsusetaotluse esitanud kohus kontrollima peab –, on asjaolu, mis näitab, et ta on võimeline neid ülesandeid täitma kooskõlas kriminaalmenetluse normidega. Kui see nii on ning liikmesriigi õiguses puudub rahvakohtuniku füüsilisele esitatavaid miinimumnõudeid või füüsilist tervist üldiselt puudutav säte, leian, et pimedate täielik ilmajätmine kutselise rahvakohtunikuna tegutsemise võimalusest ei ole kooskõlas direktiivi 2000/78 artikli 4 lõikes 1 sätestatud proportsionaalsuse põhimõttega, vähemalt põhjusel, et see läheb kaugemale kui vajalik.

101. Täpsustaksin viimaks, et norm, millele kohtunik UB põhikohtuasjas tugineb ja mille kohaselt on tema ülesanne tagada, et kõik kohtukoosseisu liikmed uuriksid kohtuasjas esitatud tõendeid võrdselt⁴⁴, ei välista pimedat rahvakohtuniku erilise olukorra arvesse võtmist eelkõige talle ainelise, isikliku või korraldusliku abi osutamise teel. Vastupidi, selle arvesse võtmine võib olla käsitatav osana mõistlikest meetmetest, mida tööandjaks olev riik peab puuetega inimestele pakkuma vastavalt direktiivi 2000/78 artiklile 5, tõlgendatuna lähtuvalt selle direktiivi põhjendusest 17⁴⁵.

102. Seetõttu leian, et liikmesriigi kohus, lahendades sellist kohtuasja nagu põhikohtuasi, peab oma riigisisest õigust nii palju kui võimalik tõlgendama lähtuvalt direktiivi 2000/78 sätetest ja eesmärgist, et saavutada selle direktiiviga soovitud tulemus, milleks on selliste puuetega inimeste nagu pimedad integreerimine töökeskkonda, andes neile antud juhul võimaluse tegutseda tasu eest rahvakohtunikuna, ning välistama selle võimaluse nende jaoks vaid juhul, kui nad ei ole võimelised täitma ülesandeid, mille täitmist rahvakohtuniku amet nõuab. Rõhutan vajadust

⁴³ Euroopa Kohtule esitatud kirjalikes seisukohtades täpsustas VA, et ta on osalenud 48 kohtukoosseisus ja vaadanud läbi 200 kohtuasja.

⁴⁴ Vt käesoleva ettepaneku punkt 29.

⁴⁵ Juhin tähelepanu, et selle põhjenduse kohaselt tuleb seda, kas rahvakohtunik on võimeline oma ametiülesandeid täitma, hinnata, võttes arvesse mõistlikke abinõusid, mille tööandja peab tema suhtes võtma.

vältida seejuures eelarvamuslikke hoiakuid, välistades need isikud kohe põhjusel, et nad ei näe. Oluline on kontrollida, kas need isikud on võimelised – kas erilist abi kasutades või ilma⁴⁶ – rahvakohtunikuna tegutsema, kui nad ise ei ole palunud endale neid ülesandeid mitte panna.

103. Täpsustan, et selline lähenemisviis ei välista seda, et pimedal, nagu VA, ei võimaldata osaleda teatud selliste kriminaalasjade kohtumenetluses, kus nägemine on tõendite hindamiseks oluline ja määrav, nagu need, mida on mainitud käesoleva ettepaneku punktis 69. Seevastu juhul, kui liikmesriigi kriminaalmenetlusõiguses ei ole sätet, mis puudutab kutselise rahvakohtuniku füüsilisele esitatavaid miinimumnõudeid või füüsilist tervist üldiselt, on sellise isiku jaoks sellistes kohtuasjades osalemise täielik välistamine põhjusel, et ta eeldatavasti ei ole võimeline oma puude tõttu neid ülesandeid täitma, minu meelest ebaproportsionaalne ning kujutab endast diskrimineerimist, mis on vastuolus direktiiviga 2000/78, tõlgendatuna lähtuvalt ÜRO konventsioonist.

V. Ettepanek

104. Eeltoodud arutluskäiku arvesse võttes teen Euroopa Kohtule ettepaneku vastata Varhoven administrativen sadi (Bulgaaria kõrgeim halduskohus) eelotsuse küsimustele järgmiselt:

1. Nõukogu 27. novembri 2000. aasta direktiivi 2000/78/EÜ, millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel, artikli 2 lõikeid 1 ja 2, artikli 4 lõiget 1 ja artiklit 5 tuleb nõukogu 26. novembri 2009. aasta otsusega 2010/48/EÜ Euroopa Ühenduse nimel heaks kiidetud Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikli 5 punktist 2 lähtuvalt tõlgendada nii, et liikmesriigid peavad võtma kohased abinõud pimedate integreerimiseks töökeskkonda, sealhulgas võimaldama tal võimaluste piires tegutseda tasu eest kriminaalasja kohtumenetluses rahvakohtunikuna.
2. Kui liikmesriigi kriminaalmenetlusõiguses ei ole sätet, mis puudutab kutselise rahvakohtuniku füüsilisele esitatavaid miinimumnõudeid või füüsilist tervist üldiselt, on direktiivi 2000/78 artikli 2 lõigetega 1 ja 2, artikli 4 lõikega 1 ja artikliga 5 – tõlgendatuna lähtuvalt ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikli 5 punktist 2 – vastuolus see, et pimedal, kes vastab liikmesriigi õigusega tasu eest kriminaalasjades rahvakohtunikuks olemise kriteeriumidele ning kellel on lubatud kohtus rahvakohtunikuna töötada, ei võimaldata tema puudest tingitud eeldatava võimetuse tõttu kriminaalasjade kohtumenetlustes üldse osaleda.

⁴⁶ Käesoleval juhul näib VA kirjalikest seisukohtadest, et tema rahvakohtuniku ülesannete täitmisel abi ei kasutanud.